

LBRIS

We know
books

Radu TUDORANCEA

RĂZBOIUL
ȘI CAPTIVITATEA
PRIZONIERII DE RĂZBOI ROMÂNI
ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
(1916-1919)

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Cuprins

<i>Prefață Marele Război și umbra sa: despre captivitate și uitare</i>	9
Introducere. Stadiul cercetării, surse inedite și edite	15
Capitolul. II Legislația europeană privind prizonierii de război și statutul acestora în epocă	41
Capitolul. III Prizonierii de război români în captivitatea Puterilor Centrale	45
III.1. Contextul căderii în prizonierat	45
III. 2. Captivitatea soldaților și ofițerilor români în Bulgaria	54
III. 3. Captivitatea prizonierilor români în lagăre germane.	130
III. 4. Prizonierii de război români aflați în captivitate austro-ungară și otomană	205
Capitolul IV. Alte categorii de prizonieri de război români	249
Capitolul V. Demersuri ale entităților românești și internaționale în sprijinirea prizonierilor români	257
Capitolul VI. Considerații privind cazurile de evadare din rândul prizonierilor de război români	285
Capitolul VII. Repatrierea prizonierilor de război români	311

Capitolul VIII. Locul prizonierilor de război români în memoria <i>Marelui Război</i>	345
Concluzii.....	355
Bibliografie selectivă	363
ANEXĂ FOTO & DOCUMENTARĂ.....	373

Prefață

Marele Război și umbra sa: despre captivitate și uitare

Istoria Marelui Război a fost scrisă, vreme de decenii, ca o cronică de eroism. Din paginile dedicate anilor 1916- 1919 au fost eliminate, atent, detaliile care putea întina blazonul patriotic. Ceea ce a contat, în cele din urmă, este îndeplinirea Unirii și a reîntregirii. Restul, adică înfrângerile, evacuarea, refugiul, ocupația, prizonieratul, au fost note de subsol în această cronică menită să celebreze curajul unei întregi națiuni.

Cartea lui Radu Tudorancea, specialist în istoria secolului douăzeci românească, se situează în contra acestui curent de festivism și de propagandă. Sobră, întemeiată pe o vastă documentare, atentă la nuanțe și practicând un stil ce refuză exaltarea grandilocventă, ea reconstituie tabloul teribilei încercări ce a marcat anii evocați deja: condiția prizonieratului. Alături de regimul de ocupație, prizonieratul a fost semnul cel mai vizibil al unui eșec de proporții. Războiul pentru eliberarea Transilvaniei a devenit, doar în câteva luni, o catastrofă. Despre consecințele umane devastatoare ale acestui cataclism scrie Radu Tudorancea în cartea sa, spre a recupera vocile unui trecut uitat.

A căzut Turtucaia!

Și poate că nici un alt eveniment nu este mai semnificativ în această ordine de idei a suferinței colective decât dezastrul ce urmează atacului germano-bulgar în Dobrogea. Textul clasic al lui Gheorghe Brăescu, ofițerul devenit scriitor, marcat el însuși de stigmatul invalidității și al prizonieratului, consemnează, în registrul

Introducere.

Stadiul cercetării, surse inedite și edite

Primul imbold care a condus la inițierea unei asemenea cercetări a fost acela că, în istoriografia română nu există încă o lucrare dedicată unei asemenea teme, în ansamblul său, dincolo de acele contribuții care abordează, într-o manieră tangențială, subiectul cercetării. *Ab initio*, este de subliniat că dincolo de orice efort de cercetare, tema abordată este una care suportă oricând o extindere a dimensiunilor de cercetare, dată fiind vastitatea, varietatea și diversitatea chestiunilor și elementelor circumscrise. Pot fi elaborate lucrări centrate doar pe o dimensiune a captivității, după cum altele pot avea în centrul lor un studiu de caz, precum captivitatea prizonierilor români în unul din statele Puterilor Centrale, sau doar într-un anumit lagăr al Puterilor Centrale; există, așadar, numeroase alte căi și direcții de cercetare, iar lucrarea de față nu își propune să epuizeze tema și nici nu ar fi posibil.

Într-un context istoriografic editorial încă circumscris scurgerii unui secol de la prima conflagrație mondială și implicit dominat de apariții în aria contribuțiilor legate de istorie, dedicate unor variate teme referitoare la război, inițierea de noi cercetări dedicate unei dimensiuni a participării/raportării românești la conflict ar putea să pară redundantă publicului larg, poate chiar și specialiștilor. Inevitabil, punctul de plecare al unei asemenea demers poate fi legat de dezbateră privind scrierea unei *noi istorii* a Primului Război Mondial. Aș îndrăzni să afirm că nu a fost ratată această oportunitate, sau cel puțin nu pe de-a întregul. În fond, o lucrare sau chiar lucrări de anvergură dedicate Primului Război Mondial pot să apară oricând, fără ca apariția lor să fie neapărat legată de o cifră rotundă sau de celebrarea *Centenar*-ului. Totodată, se poate afirma că în *corpus*-ul

substanțial de lucrări științifice dedicate Primului Război Mondial, nu există încă la noi ceea ce istoriografia occidentală ar numi o lucrare de referință, solidă și amplă, elaborată echilibrat și echidistant. Cu alte cuvinte, nu avem un corespondent pentru o Annette Becker (*Oubliés de la Grande Guerre*, Paris, Pluriel, 1998, sau *France and the Great War*, 2002), cu atât mai puțin pentru Gerhard Hirschfeld (*Germany in the First World War*), John Keiger (*France and the origins of the First World War*), pentru a aminti doar pe câțiva autori occidentali de anvergură. Pe de altă parte, scrierea istorică occidentală dedicată Primului Război Mondial a acoperit (grație, desigur și contextului favorabil cercetării, ne-încorsetat de constrângeri politice, așa încât a făcut posibilă o cvasi-epuizare a tematicii Primului Război Mondial) atât de multe dimensiuni ale cercetării, încât a ajuns la subiecte și teme aparent secundare sau lipsite de substanță, precum *Histoire anecdotique de la Première Guerre Mondiale*, elaborată de Gerard Guicheteau și Jean Claude-Simoën, apărută la Paris, Perrin, 2014.

În istoriografia românească dedicată primei conflagrații, sinteza elaborată de Constantin Kirițescu (*Istoria Războiului pentru întregirea României 1916-1919*, prima ediție 1922-1923) și-a menținut importanța și rolul de veritabilă bornă istoriografică a cercetării Primului Război. Acesteia i s-au alăturat, alte contribuții, din care menționăm lucrarea lui Glenn E. Torrey (*România în Primul Război Mondial*, cu edițiile sale în limba engleză - 1998 și limba română - 2014). Dincolo de acestea, de-a lungul ultimilor ani, au apărut totuși, în spațiul istoriografic românesc, cel puțin câteva lucrări de substanță dedicate Primului Război Mondial. Sunt de amintit cel puțin contribuțiile lui Lucian Boia (*Germanofilia*, 2009), Alin Ciupală (*Bătălia lor. Femeile din România în Primul Război Mondial*, 2017) și Adrian Silvan Ionescu (*Războiul cel Mare. Fotografia pe frontul românesc 1916-1919*, 2014 - ultima sub forma unui album, fiecare dintre lucrări abordând diferite teme circumscrise războiului. Tot la categoria albume (dublate însă de importante secțiuni de text) pot fi trecute lucrările bilingve publicate de Muzeul Național de Istorie a României (*România în Marele Război*, București, 2016) și de Sorin

Iftimi și Aurica Ichim, cu sprijinul Primăriei Municipiului Iași (*Iași, capitala României 1916-1918*, București, 2017), ultima folosind intensiv surse arhivistice.

Însă probabil nota distinctă a lucrărilor specifice din istoriografia Primului Război Mondial în spațiul românesc (și nu numai, așa îndrăzni să afirm) este dată de pletora de apariții editoriale din zona jurnalelor, însemnărilor și memoriilor, unele aflate la primă apariție, altele reeditate (edițiile princeps datând din interbelic) și însoțite de studii introductive valoroase. Avem bunăoară numeroase exemple relativ recente (de la jurnalul lui Marcel Fontaine - *Jurnal de război. Misiune în România*, la lucrarea Contelui de Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, sau reeditarea însemnărilor lui Grigore Procopiu, intitulată *Parlamentul în pribegie 1916-1918*, cu un studiu introductiv de Daniel Cain). Această dimensiune - aceea privind publicarea de jurnale și memorii, este de fapt cea dominantă azi, în privința lucrărilor dedicate Primului Război Mondial în România. Toate aceste apariții pot fi privite, fără îndoială, ca o fază de acumulare, care poate pregăti sau măcar poate oferi condițiile apariției unei/unor lucrări de anvergură și substanță, dedicate Primului Război Mondial.

Revenind la contextul apariției unei noi lucrări dedicate *Marelui Război*, dedicată captivității românești în anii primei conflagrații, este de menționat că, mai ales în ultimii ani, interesul științific (dar nu numai) dedicat Primului Război Mondial a rămas unul constant, atât în Europa cât și în afara ei. Istorici și cercetători deopotrivă, aparținând comunității științifice mondiale, s-au pronunțat asupra unei trăsături fundamentale a primei conflagrații, anume că aceasta a marcat un paroxism al traumei colective, reprezentând o radicalizare a *Războiului*. De altfel, de-a lungul ultimelor decenii și ani, teme majore ale Marelui Război au fost deja abordate, cele mai multe abordând violența confruntărilor militare, precum și diferitele efecte ale războiului asupra societății, atât în timpul anilor de război, cât și în deceniile interbelice. Un număr impresionant de studii, cărți și articole publicate de-a lungul secolului al XX-lea, începând chiar cu perioada agitată a anilor de război, și continuând cu celelalte

perioade istorice, până la primele decenii ale secolului al XXI-lea, aproape au epuizat temele de cercetare, cel puțin în istoriografia occidentală. Sugestiv este faptul că, o simplă căutare în inventarul unor biblioteci de anvergură *Bibliotecii Naționale a Franței* sau *Bibliotecii Congresului SUA* înaintea câteva zeci de mii de titluri de lucrări dedicate sau circumscrise temelor și ariilor de cercetare legate de prima conflagrație mondială. Este adevărat însă că în ciuda abundenței lucrărilor occidentale referitoare la prima conflagrație mondială, au existat dimensiuni sau teme specifice ale chestiunii războiului abordate relativ târziu și în Vest. Iar un exemplu în acest sens este inclusiv chestiunea prizonieratului. Istoricul italian Lucio Fabi constata, bunăoară, că problema prizonierilor de război din prima conflagrație a fost tratată de istoriografia italiană abia relativ recent, dând exemplul lucrării fundamentale dedicată temei, elaborată de Giovanna Procacci, *Soldati e prigionieri italiani nella Grande Guerra*, (editura Bollati Boringhieri, Torino) apărută abia în anul 2000¹.

Cât privește istoriografia română dedicată *Marelui Război*, este de menționat faptul că aceasta a fost dominată, de-a lungul ultimelor decenii și în mod particular în timpul perioadei regimului comunist, de teme de cercetare considerate fundamentale, în cadrul cărora o atenție mărită a fost acordată disputelor politice din preajma intrării României în război, precum și, sau mai ales, evoluției războiului și confruntărilor militare *per se*. Pe de altă parte, în ciuda unei astfel de tendințe, specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea, după 1990, teme de cercetare noi și perspective inedite au fost asumate de istorici și de cercetători angrenați în studierea Primului Război Mondial, așa încât treptat și-au făcut loc în arealul cercetărilor științifice teme și direcții de cercetare până nu demult insuficient sau chiar complet omise, precum cele care explorează viața cotidiană în vreme de război, interacțiunea dintre război, teritoriu și memorie, implicațiile sociale și culturale ale războiului, chestiunile legate de minoritățile etnice, dimensiunea propagand-

distică în ansamblul Marelui Război și multe altele, mergând până la teme de cercetare considerate aparent de nișă, precum cea referitoare la istoria anecdotică a primei conflagrații.

Referindu-mă la tema lucrării de față în sine, aș spune mai degrabă că dincolo de abundența studiilor, lucrărilor, cercetărilor și dezbaterilor dedicate Primului Război Mondial, o dimensiune importantă a cercetării a fost cel puțin neglijată, dacă nu cvasi-complet ignorată de istorici și cercetători. Avem în vedere problema prizonierilor de război români din Primul Război Mondial (mai ales privind regimul de captivitate propriu-zis, tratamentul la care au fost supuși), temă de cercetare a cărei explorare științifică reprezintă o altă fațetă, nu mai puțin importantă, referitoare la participarea românească la război.

Primele referiri privind un asemenea demers de cercetare vizează sursele arhivistice existente, accesibilitatea acestora și desigur, contribuțiile anterioare, cele străine și puținele românești, care constituie punctul de plecare în prezenta cercetare. O primă remarcă este că, în vreme ce în arealul istoriografic românesc tema a fost prea puțin sau tangențial abordată, în contrast, în istoriografia occidentală există unele contribuții de anvergură privind regimul prizonierilor de război din perioada Primului Război Mondial. Între acestea, ar fi de menționat în primul rând contribuțiile lui Wilhelm Doegen (*Kriegsgefangene Völker*, Verlag für Politik und Wirtschaft, Berlin, 1921), Jochen Oltmer (*Funktionen und Erfahrungen von Kriegsgefangenschaft im Europa des Ersten Weltkriegs. Einführung și Unentbehrliche Arbeitskräfte. Kriegsgefangene in Deutschland 1914-1918* în Jochen Oltmer (ed), *Kriegsgefangene im Europa des Ersten Weltkriegs*, Paderborn, Schöningh, 2006, pp. 11-23, respectiv pp. 67-96), Heather Jones (*Violence against prisoners of War in the First World War. Britain, France and Germany, 1914-1920*, Cambridge University Press, 2011), Uta Heinz (*Gefangen im Großen Krieg. Kriegsgefangenschaft in Deutschland, 1914-1921*, Essen, Klartext Verlag, 2006) și Anette Becker (*Oubliés de la Grande Guerre. Humanitaire et culture de guerre*, Paris, Fayard/Pluriel, 2012). Pentru că am amintit de lucrarea elaborată de Uta Hinz, este de subliniat că

¹ Vezi prefața elaborată de Lucio Fabi, la lucrarea lui Giovanni Re, *Prigionieri Dimenticati. Cellelager 1917-1918*, Ugo Mursia Editore, Milano, 2008.

poate cea mai importantă contribuție a sa, ce se desprinde din amintita lucrare, este observația potrivit căreia, încă din 1915, înainte ca blocada aliată să aibă un impact semnificativ asupra Germaniei, administrația germană decisese să taie rațiile de alimente destinate prizonierilor de război, cu scopul de a-și conserva astfel rezervele de alimente, deși o asemenea decizie se situa, în mod evident, în afara legislației internaționale privind tratamentul aplicat prizonierilor de război, potrivit căreia prizonierii de război trebuiau să primească aceleași rații de alimente ca și soldații și ofițerii țării care îi ținea în captivitate.

Una dintre lucrările occidentale din cele mai recente, care abordează chestiunea prizonieratului este cea editată de Stefan Manz, Panikos Panagy și Matthew Stibbe, anume *Internment during the First World War. A Mass Global Phenomenon*, a cărei primă ediție a apărut în 2019. Aceasta abordează însă, așa cum sugerează și titlul, variate dimensiuni ale captivității (în primul rând vizându-i pe civili), studiate ca un fenomen global, de masă, în timpul primei conflagrații, fără să analizeze decât tangențial chestiunea prizonieratului românesc în lagărele Puterilor Centrale³. Există, desigur, un important segment de lucrări occidentale care tratează experiențele personale ale foștilor prizonieri de război sau internați, fie ei evadați, fie supraviețuitori ai experienței captivității. Unele dintre acestea au apărut încă din anii războiului sau imediat după, în deceniile interbelice, atât în Europa, cât și peste ocean. Sunt de menționat, între altele, lucrări precum cea a lui Daniel J. Mc. Carthy (*The Prisoner of War in Germany. The Care and Treatment of the Prisoner of War with a History of the Development of the Principle of Neutral Inspection and Control*, Moffat, Yard and Company, New York, 1917), care se referă la situația prizonierilor de război din

² Stefan Manz, Panikos Panagy și Matthew Stibbe (edt.), *Internment during the First World War. A Mass Global Phenomenon*, Routledge, New York, 2019.

³ Singura contribuție care abordează, tangențial, chestiunea prizonieratului românesc din volumul respectiv, este cea a lui Andrei Șiperco, *Internment in neutral and belligerent Romania 1914-1919*, pp. 227-251. Aceasta însă, așa cum sugerează și titlul, abordează doar captivitatea de pe teritoriul României, începând cu perioada neutralității, până în 1919.

Germania până la sfârșitul anului 1916, având la bază informații oferite de ambasadorul SUA în Germania J.W. Gerard (asupra căruia vom reveni de-a lungul acestei lucrări, în contextul informațiilor obținute de acesta sau de funcționari ai Ambasadei SUA din Germania, cu privire la prizonierii de război români), descris ca o persoană profund implicată în supravegherea situației prizonierilor de război aliați, inclusiv români, din lagărele germane), ce se referă, după cum sugerează și titlul, la situația prizonierilor de război din Germania, inclusiv la procedurile sau „tehnicele” de inspecție a lagărelor de prizonieri de pe teritoriul Germaniei, cu toate piedicile întâmpinate. O altă lucrare, de această dată a unui britanic, căpitanul Horace Gray Gilliland (*My German Prisons. Being the Experiences of an Officer during Two and a Half Years as a Prisoner of War*, Hodder and Stoughton, London, New York, Toronto, 1918), abordează experiența personală a captivității în lagărele germane, de la momentul căderii în prizonierat, până la periplul prin lagărele germane (Ingolstadt, Krefeld) până la evadare. Această lucrare este importantă inclusiv pentru faptul că descrie, prin prisma experienței personale, numeroase cazuri de încălcări ale tratatelor și convențiilor internaționale privitoare la tratamentul prizonierilor de război (documentate și alți soldați ai Antantei căzuți în captivitate), inclusiv situații în care soldații germani îi executau, prin străpungere cu baioneta, pe răniții căzuți pe câmpul de luptă: „in crossing over No Man's Land...I was horrified to see Germans finishing off our wounded with their bayonets. As we were hurried on through the muddy German trenches, regardless of our wounds, we could hear squels and cries, showing that the Boches were still carrying on with the shameful murdering of our helpless wounded”⁴.

La sfârșitul războiului era publicată lucrarea lui Carl P. Dennett, *Prisoners of the Great War. Authoritative Statement of Conditions in the Prison Camps of Germany*, Houghton Mifflin Company, Boston & New York, 1919, care a fost reeditată de mai multe ori în secolul al

⁴ Vezi Gray Gilliland, *My German Prisons. Being the Experiences of an Officer during Two and a Half Years as a Prisoner of War*, Hodder and Stoughton, London, New York, Toronto, 1918, pp. 23-24.

XX-lea. Lucrarea acestuia, bogat ilustrată, abordează principalele dimensiuni ale captivității în lagărele germane, referindu-se la situația lagărelor și condițiile de captivitate, suferința prizonierilor, tentativele de evadare, diferențele majore de efective între lagărele de prizonieri propriu-zise și *Arbeit Kommandos* (Arbeitlager), ultimele cu atât mai greu de inspectat și care înglobau de cele mai multe ori efective mari de prizonieri⁵. Dennett face referire la un moment dat și la prizonierii de război români, menționând starea lor ca fiind una din cele mai precare în rândul prizonierilor aliați; acesta menționează că potrivit informațiilor furnizate de unii prizonieri (martori oculari) nu de puține ori se iscau adevărate lupte pentru o bucată de pâine, pe fondul foamei disperate, de cele mai multe ori între prizonierii ruși, italieni și români, și mai puțin între englezi sau francezi, care suferiseră și ei de foame în primii ani ai războiului⁶. Informații solide despre captivitatea în lagărele de prizonieri germane, provenite în urma mai multor inspecții și demersuri pe lângă demersurile germane pe care le-a inițiat, sunt oferite de același James W. Gerard, menționat mai sus, ambasador al SUA în Germania în anii primei conflagrații, a cărui lucrare (*My Four Years in Germany*, George H. Doran Company, New York, 1917) se constituie într-un semnal de alarmă adresat poporului american și nu numai, în legătură cu puterea militară și intențiile Germaniei, precum și un veritabil rechizitoriu în legătură cu tipul de tratament aplicat de Germania prizonierilor de război proveniți din țările Antantei.

⁵ Dennett insista că nu era neobișnuit ca în acte să apară 30000, 40000 sau 50000 de prizonieri internați într-un anumit lagăr, iar în momentul în care un delegat neutru inspecta lagărul, să constate că acolo se aflau, de fapt, doar 5000-6000 de prizonieri, ceilalți aflându-se în lagărele de muncă. Acesta oferă exemplul lagărului Limburg, unde, potrivit datelor oficiale, în septembrie 1917 figurau nu mai puțin de 600 000 de prizonieri (număr cu totul neverosimil - n.n.), în vreme ce o inspecție constata că acolo se aflau doar 2400 de prizonieri, restul de prizonieri aflându-se detașați în lagăre de muncă, cei mai mulți în zonele armatei. Vezi Carl P. Dennett, *Prisoners of the Great War. Authoritative Statement of Conditions in the Prison Camps of Germany*, Houghton Mifflin Company, Boston & New York, 1919, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 14.

În privința contribuțiilor franceze din aceeași epocă istorică, sunt de menționat, bunăoară, lucrările aparținându-le lui Augustin Aubry (*Ma captivité en Allemagne*, Perrin, Paris, 1916), Charles Hennebois (*Aux mains de l'Allemagne*, Plon, Paris, 1916), Gaston Riou (*Journal d'un simple soldat. Guerre - captivité 1914-1915*, Hachette, Paris, 1916).

Interesul istoriografiei occidentale pentru chestiunea captivității, în ansamblul ariei de cercetare dedicate primei conflagrații mondiale nu s-a diminuat nicidecum de-a lungul deceniilor scurse, iar exemple pot fi regăsite în rândul contribuțiilor recente sau relativ recente. Între acestea, sunt de menționat, între altele lucrările elaborate de Rachel Bilton (*Prisoners & Escape. Those who were there*, Pen & Sword Military, Barnsley, 2017) și Albert Rhys Williams (*The Kaiser's Captive. In the claws of the German Eagle*, Pen & Sword Military, Barnsley, 2014). Prima dintre ele reunește mărturiile unora dintre evadații occidentali (mai ales britanici, dar nu numai) din lagărele Puterilor Centrale, și este importantă întrucât face referire și la unele lagăre de prizonieri în care au fost ținuți în captivitate prizonieri de război români, precum Holzminden (cunoscut și ca lagărul în care a fost înregistrată faimoasa *Great Escape* (evadarea a nu mai puțin de 29 de prizonieri de război britanici⁷, în urma unui plan minuțios elaborat și aplicat), în vreme ce lucrarea lui Albert Williams, corespondent american de război, descrie experiența personală a acestuia în captivitatea germană, după ce a fost capturat de forțele germane în timpul campaniei din Belgia, sub acuzația că ar fi fost un spion britanic. O altă lucrare occidentală care recompune experiența captivității în lagărele Puterilor Centrale (în speță, lagărele germane), prin reunirea și cercetarea mărturiilor a

⁷ Prima lucrare dedicată *Marii Evadări* din lagărul de la Holzminden a apărut la scurtă vreme de la terminarea războiului, și aparține lui H. G. Durnford. Ne referim la *The Tunnellers of Holzminden*, Cambridge University Press, 1920. Cartea, care a fost reeditată în mai multe rânduri de atunci, abordează *in extenso* odiseea celor 29 de ofițeri britanici, prizonieri de război în lagărul de la Holzminden, a căror evadare, în noaptea zilei de 23 spre 24 iulie 1918 a fost una de răsănit, date fiind maniera de evadare (prin săparea unui tunel) precum și numărul mare de evadații simultan. Autorul a intervievat o parte din evadații supraviețuitori, așa încât a fost în măsură să folosească la elaborarea lucrării sale informații de primă mână, de la ofițerii implicați.

numeroși foști prizonieri de război, comparând totodată imaginea fabricată de autoritățile germane din epocă cu mărturiile din regimul real de captivitate, este cea elaborată de Philip Chinnery (*The Kaiser's First POW's*, Pen & Sword Military, Barnsley, 2018) care include, de altfel, numeroase fotografii care ipostaziază, fie și controlat, viața din lagăre; lucrarea în sine tratează chestiunea prizonierilor căzuți în captivitatea germană în primii ani de război, fără să includă, așadar, referințe legate de prizonierii de război români, ci doar despre lagăre de prizonieri în care au ajuns, la un moment dat, și prizonieri români.

Pentru arealul istoriografic românesc, sunt de menționat mai degrabă unele contribuții din sfera memoriilor și însemnărilor de război, existând practic o singură lucrare științifică de anvergură dedicată temei, cea aparținându-i însă istoricului francez Jean Nouzille (*Calvarul prizonierilor de război români în Alsacia-Lorena, 1917-1918*, București, Editura Semne 94, 1997), deși aceasta se referă aproape exclusiv la prizonierii români de război aflați în captivitate germană în lagăre de prizonieri situate în Alsacia și Lorena. În afara acesteia, poate fi desigur menționată lucrarea lui Bogdan Negoii (*Mărturii documentare: Lagărele de prizonieri din România în timpul Primului Război Mondial*, Geamăna, Argeș, Editura Tiparg, 2009), dedicată însă, cu precădere, lagărelor de prizonieri de război aflate pe teritoriul României, în anii Primului Război Mondial. Tot în privința volumelor de documente apărute în spațiul românesc, dedicate chestiunii prizonierilor de război, este de amintit seria de trei volume elaborată de Gheorghe Nicolescu, Gheorghe Dobrescu și Andrei Nicolescu, intitulată *Calvarul prizonierilor români din Primul Război Mondial. Mărturii documentare*, Editura Universității din Pitești, 2006. Sunt de amintit, în egală măsură, volumele din seria *Români în Marele Război* (continuată cu seria *Românii după Marele Război*), serie editată de colegii de la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară și apărută la Editura Militară.

În privința prizonierilor de război români cu rang de ofițer, este de amintit desigur lucrarea elaborată de Luchian Deaconu și Otilia Gheorghe, anume *Ofițeri români prizonieri de război 1916-1918*.

Mărturii zguduitoare, apărută la Editura Sitech, Craiova, 2012. După cum am amintit, cele mai multe contribuții românești în domeniu au caracter memorialistic, ele reprezentând memorii sau însemnări aparținând unora din ofițerii români căzuți în prizonierat, după momentul intervenției României în război. Dintre acestea, le menționăm pe cele aparținându-le lui Gheorghe Caracaș (*Din zbuciumul captivității, De la 3 noiembrie 1916 până la 30 iunie 1918*, București, Tipografia Gutenberg Societate Anonimă, 1920, Ediția a doua, Corint, 2016), Vintilă Panta (*În robie. Amintirile unui fost prizonier în Bulgaria*, București, 1919), Nicolae Rusu Ardeleanu (*Nouăsprezece luni în Bulgaria, după dramaticele povestiri ale unor ofițeri întorși din captivitate*, Brașov, 1919), G. Millian Maximin (*În mâinile dușmanului. Însemnările unui prizonier*, București, 1920), Ion Gr, Oprișan (*21 de luni pe căile robiei, Sighișoara, Cluj-Osstffiasonyfa-Sopronnyek-Dänholm-Helmstedt*, 1920; *Lanțuri frânte. Însemnări din cele dintâi zile de răscumpărare*, 1921), Emanoil Antonescu (*Morți de foame. Povestiri din captivitate. Lagărul Lamsdorf și Mannheim*, București, 1920), George Topîrceanu (*În ghearele lor. Amintiri din Bulgaria și schițe ușoare*, Editura Librăriei Socec, București, 1920, dar și *Pirin Planina. Episoduri tragice și comice din captivitate*, București, Editura Națională Ciornei, 1936), V. Gorsky (*Pribeag în țara mea. Peripețiile unor ofițeri fugiți din captivitate*, Cartea Românească, București, 1921), George Banea (*Zile de lazar, jurnal de captivitate și spital*, București, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II, 1938; prozatorul George Banea, sublocotenent în timpul războiului, fusese rănit grav la cap și luat prizonier la 30 august 1916. Avea să petreacă doi ani în spitale de campanie și lagăre bulgare, întorcându-se în țară, unde fusese declarat mort pe câmpul de luptă, în vara anului 1918). Sunt de menționat, de asemenea, lucrările lui Nicolae Stavrache-Cerna (*Captivitatea în Ungaria de la 23 noiembrie 1916 la 24 decembrie 1916 și în Germania de la 26 decembrie 1916 la 19 martie 1918*, Craiova, 1938), Constantin C. Popian (*Amintiri din viața militară. Jurnale de război și din prizonierat*, București, Editura Militară, 2007), cea a pictorului Constantin Vlădescu (*Bulgarii. Memoriile unui ofițer român fost*

prizonier în Bulgaria, București, Biblioteca ziarului Universul, București, 1926) și, nu în ultimul rând, lucrarea publicată sub pseudonimul Archibald⁸ (aparținându-i ziaristului Ghiță Rădulescu, *Cimitirul prizonierilor români. Impresii din timpul resboiului. Note de om necăjit*, București, Editura Poporul S.A, 1921).

Între alte lucrări mai recente abordând direct sau tangențial chestiunea prizonieratului românesc în prima conflagrație sunt de amintit lucrarea lui Petre Ugliș Delapececa, *Jurnal de război din anii 1914-1919*, Editura Altip, Alba Iulia, 2015 (care expune experiența prizonieratului românesc în Italia (trupe de origine română din armata austro-ungară, care ajung în prizonierat italian, în primul rând ca urmare a trecerii liniei frontului și predării propriu-zise către trupele italiene), Sabin Coifan, *Notițe din campania anului 1916. Instantanee din prizonierat 1917-1918*, Editura Militară, 2019, și mai cu seamă cea mai recentă, anume Constantin Ionescu, *Prizonier în Germania. Însemnările unui căpitan de artilerie 1916-1917*, Editura Humanitas, 2021. Însemnările ofițerului artilerist Constantin Ionescu, bunicul matern al istoricului și criticului de artă Adrian Silvan Ionescu (cel care a îngrijit ediția, prefăcând inspirat și textul surprind experiența traumatică a captivității, ilustrând în detaliu mizeria, umilințele și lipsurile îndurate (inclusiv de ofițeri, al căror regim de prizonierat era cu mult mai blând față de cel al soldaților), într-un cuvânt calvarul prizonieratului, toate suprapuse stării generale de demoralizare, instalată în rândul armatei și nu numai, după campania dezastruoasă din anul 1916. Gândurile din captivitate, dar mai ales experiențele cotidiene ale vieții în lagăr, au fost consemnate riguros începând cu primăvara anului 1917 (deși volumul cuprinde însemnări încă de dinainte de război) fiind

⁸ Jurnalistul Gheorghe (cunoscut și ca Ghiță sau Gogu) Rădulescu, care se afla în spatele pseudonimului Archibald, folosea uneori forma Arhibald. Este și cazul lucrării sale dedicate captivității prizonierilor români, în timpul primei conflagrații, apărută în primii ani interbelici: *Arhibald. Cimitirul Prizonierilor Români. Impresii din timpul resboiului*, Poporul SA, București, 1921. Autorul a revenit în atenția publicului românesc odată cu republicarea unei lucrări apărută inițial în anul 1926, anume *Ce am văzut în România Mică* (Corint Books, București, 2024).

păstrate în paginile unui blocnotes achiziționat de autor în Germania, care a rămas în arhiva familiei, alături de numeroase fotografii ce ilustrează cât se poate de sugestiv viața din lagăr (unele din ele incluse în anexa volumului). O mențiune importantă, peste care nu se poate trece cu vederea, este însă faptul că autorul jurnalului cu pricina s-a aflat între acei ofițeri români care au răspuns pozitiv îndemnul venit din partea colonelului Alexandru D. Sturdza, la acel moment dezertor din Armata Română, de a fi recrutați pentru a forma „o oștire nouă”, în cazul ofițerului artilerist Constantin Ionescu motivația acceptării, așa cum transpare ea din paginile jurnalului, fiind legată de dragostea coplesitoare pentru familia sa (soție și fiică).

Nu mai puțin importantă - deși a rămas din păcate cvasi-necunoscută, sau oricum neglijată o bună perioadă - este lucrarea elaborată de Petre Gr. Ionașcu (ziarist de formație, protagonist al dosarului „marelui spionaj de la Dunăre”), intitulată sugestiv *Labirintul morții: Roman trăit în anii 1917-1918*, apărut în primă ediție imediat după război, în anul 1919. Așa cum sugerează și titlul, nu este nicidecum vorba de un roman în adevăratul sens al cuvântului, ci de consemnarea meticuloasă a propriilor experiențe ale autorului, lipsită de dimensiunea de ficțiune specifică romanelor propriu-zise. Deși nu este vorba de un combatant *clasic*, înregimentat în armată, ci de unul angrenat în lupta împotriva ocupantului prin acțiuni de spionaj și conspirație, informațiile lui Ionașcu sunt importante întrucât ele evocă experiența carcerală a „gazetarului-spion” din spațiul concentraționar german din timpul Marelui Război, odată cu deportarea sa în lagărul german de la Gross-Strehlitz, castel-penitenciar ce se află azi în orașul Strzelce Opolskie (ce a suferit masive distrugerii în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale), din sud-vestul Poloniei. Condamnații din „lotul Ionașcu” (identificați, apoi anchetați în urma delatunii), cu toții acuzați de către forțele germane de ocupație de a fi făcut parte din cea mai mare organizație de spioni deconspirată, de la Dunăre, au fost supuși unor condiții teribile de detenție, de-a lungul unei jumătăți de an de prizonierat.

De altfel, și mărturia Stelei Popovici (Stela Popovici, *În pușcărie la nemți*, publicată în *Calendarul de războiu al ostașilor români 1919*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1920, pp. 179–191) evidențiază coagularea la Dunăre, la Brăila a unui grup solid, format din militari români evadați din lagărele germane de prizonieri, dar și din localnici, dispuși să își riște viața în acțiuni anti-germane sau să treacă cu orice preț linia frontului, pentru a se re-înrola în forțele române aflate încă în lupta cu trupele Puterilor Centrale. În amintitul *Calendar* este descrisă o categorie aparte de acțiuni împotriva administrației germane (desfășurate uneori inclusiv cu sprijinul unor foști prizonieri de război români, care evadaseră), anume acelea care au avut loc în comunitățile așezate în extremitățile teritoriului controlat de forțele de ocupație. Între acestea, cele mai importante au avut legătură cu sprijinirea de către populația românească, în pofida unor riscuri uriașe, a ofițerilor români activi care rămăseseră în teritoriul ocupat (cu diferite misiuni), precum și a acelor ofițeri sau soldați români care, prizonieri fiind, reușiseră să evadeze din lagărele în care fuseseră internați și doreau să traverseze linia frontului pentru a se putea alătura forțelor românești și continua lupta. Un astfel de caz este cel al sublocotenentului Ioan Grigorescu, ce fusese luat prizonier la 26 noiembrie 1916, fiind internat în lagărul de prizonieri de la Slatina până în ziua de 8 februarie 1917, când reușea să evadeze și să ajungă pe jos până la Brăila, în apropiere de linia frontului. În orașul de pe Dunăre acesta a solicitat și obținut sprijinul unei familii de localnici, pentru pregătirea trecerii sale în Moldova, cu scopul de a continua lupta împotriva germanilor⁹.

⁹ Între ofițer și Stela Popovici, autoarea textului publicat în *Calendarul de Războiu al Ostașilor Români*, s-a înfiripat o idilă devenită cunoscută de tot orașul de la Dunăre. Evadații încercau să obțină cât mai multe informații despre starea frontului, ținând să treacă apoi înot Dunărea până la gura Siretului. Potrivit informațiilor oferite de Stela Popovici, sublocotenentul Ioan Grigorescu, locotenentul de artilerie Petre Mateescu, căpitanul Dumitru Alexandrescu din intențență, locotenentul în rezervă Nicolae Iorga și pilotul de aviație Petre Ghițescu conspirau împreună cu un ofițer de aviație, din armata austro-ungară, de origine română din Transilvania, pe nume Birtz, „cu sentimente adevărate românești”, după cum îl descria *inamicii* români cu care fraternizase. În ciuda

Aceeași serie de publicații, anume *Calendarul de Războiu al Ostașilor români*, oferă informații solide despre situația prizonierilor de război români aflați în lagărele din Bulgaria, precum cel de la Haskovo, de exemplu. Deznodământul tragic de la Turtucaia a fost dublat, în epocă, din punct de vedere al impactului emoțional receptat de societate, de căderea în prizonierat a unui mare număr de ofițeri (peste 480 de ofițeri) și soldați români (cifrele variază, vom reveni asupra lor la secțiunea dedicată prizonieratului ofițerilor și soldaților românilor în Bulgaria). În perioada următoare, mulți dintre cei plecați în prizonierat în Bulgaria, fie că a fost vorba de ofițeri sau de soldați, au împărtășit un destin tragic, generat pe de o parte de tratamentul autorităților militare bulgare, precum și de condițiile climaterice extreme ale iernii 1916-1917. Este prea puțin cunoscută soarta celor peste 400 de ofițeri români căzuți prizonieri la Turtucaia, care au fost trimiși, mai ales, în lagărul de prizonieri Haskovo (Bulgaria) și supuși unui regim de prizonierat vecin cu exterminarea, mai ales în primele luni de la internare, până la vizitele unor comisii ale Crucii Roșii, care au echivalat cu îmbunătățirea

---

riscurilor (ajutarea unor ofițeri evadați putea duce la pedeapsa cu moartea) Maria Sfetescu și Ecaterina Mazuchi (fiică și mamă), au oferit adăpost, haine și hrană, în așteptarea momentului prielnic pentru trecerea frontului de către ofițerul român. Acestuia i-a fost elaborată o poveste verosimilă pentru situația în care ar fi fost descoperit – anume că era un elev de liceu de 18 ani, refugiat din Constanța, Vladimir Ștefănescu. După tentative eșuate de a ajunge în Moldova, grupul de sprijin și ofițerul român erau arestați la 6 octombrie 1917. Sprijinul oferit acestuia avea să atragă și arestarea celor apropiați, inclusiv a Mariei Sfetescu și a Ecaterinei Mazuchi, ultimele fiind condamnate la 3 și respectiv 1 an închisoare. Ancheta germană conducea la arestarea altor 25 de persoane, inclusiv gazdele unor ofițeri români activi, aflați pe teritoriul ocupat, a unor țărani din satul Gemeenele (care știau de existența unui aerodrom în apropierea satului, unde aterizau aeroplanul românești), precum și a altor persoane acuzate că susținuseră activitatea unor ofițeri români, prizonieri de război evadați, în regiune. În urma unui proces derulat de Curtea Marțială germană, locotenentul Ioan Grigorescu și toți ofițerii români arestați au fost condamnați la moarte (15 februarie 1918), în vreme ce alți acuzați au primit pedepse cu închisoarea. Maria Sfetescu și Ecaterina Mazuchi au fost trimise în Germania, la închisoarea Delitzsch, lângă Leipzig (Lipsca, în textul original) pentru executarea pedepsei; tot în Germania au fost trimiși și ofițerii români, prizonieri de război evadați, ce fuseseră condamnați în primă instanță la moarte, dar cărora li se comutase pedeapsa la 10 ani de închisoare (la Grossterlitz).

situației prizonierilor români, odată cu vara anului 1917. Așa cum menționam, secțiuni importante de informații (asupra cărora vom reveni de-a lungul acestei lucrări) provenind de la supraviețuitori (martori oculari) reveniți din prizonierat, au fost publicate în amintitul *Calendar de Răsboiu al Ostașilor Români*. Totodată, este de menționat că în timpul anilor de război, Marele Cartier General Român a ținut, în limita posibilităților, liste conținând pierderile propriilor trupe, pe categorii majore, anume morți, răniți și dispăruți. Acest tip de liste, actualizate periodic, includeau uneori și informații legate de prizonierii de război români. O astfel de listă, publicată sub forma unei broșuri, a apărut în anul 1918, fiind intitulată sugestiv *Nouile liste de prizonieri români ofițeri și trupă*. Aceasta includea liste nominale ale militarilor români căzuți prizonieri, fiind menționate gradul, unitatea (regimentul, divizia sau batalionul, divizionul sau escadronul) și arma de care aparținea prizonierul (fie că era vorba de infanterie, vânători, cavalerie, artilerie, milițieni, pionieri sau intendență). Potrivit repartizării ofițerilor, se regăseau pe liste amintite un general (este vorba de generalul de divizie Constantin Costescu, singurul general român căzut prizonier de război, aflat în captivitate germană - n.n.), șapte colonei, opt locotenent-colonei, 25 de maiori, 91 de căpitani, 154 de locotenenți, 730 de sublocotenenți, doi ofițeri de marină, patru ofițeri sanitari, doi ofițeri medici, un ofițer veterinar, un sublocotenent din secția de reflectoare, un sublocotenent din secția de poștă militară de câmp, cinci sublocotenenți din secția automobileștilor voluntari, un locotenent aviator, patru preoți militari. În privința trupei, erau menționați concret 14 plutonieri, un sergent major, 154 de sergenți, 306 caporali și 4787 soldați (*Nouile liste de prizonieri români ofițeri și trupă*, București, Editura Librăriei Alcalay & Co, fără an de apariție menționat, cel mai probabil 1918).

În egală măsură importante pentru documentarea situației prizonierilor de război români sunt contribuțiile existente în unele reviste și publicații germane, articole uneori însoțite de fotografii, deși aceste trebuie privite, desigur, mai degrabă ca elemente ale mecanismelor de propagandă, încercând să propage ideea că, de fapt,

condițiile de prizonierat ale românilor, fie ei ofițeri, fie soldați, nu ar fi fost nicicum atât de grele pe cât se considera în epocă. De altfel, principalul vector de propagandă german era reprezentat de presă, în care periodice precum „Gazeta Bucureștilor” (variante în limba germană „Bukarester Tagblatt”), „Rumänien in Wort und Bild”, „Săptămâna Ilustrată” sau „Lumina” au avut rolul dominant. Primul și cel mai important periodic german, *Bukarester Tagblatt*, apărea la numai 6 zile de la intrarea trupelor germane în București (12 decembrie 1916), împreună cu varianta sa în limba română intitulată „Gazeta Bucureștilor”, ambele fiind tipărite în sediul fostului local al ziarului Adevărul, al cărui imobil fusese rechiziționat. Al doilea periodic menționat, anume revista ilustrată „Rumänien in Wort und Bild”, mai puțin amintită, în comparație cu mult mai cunoscutul *Bukarester Tagblatt (Gazeta Bucureștilor)*, a reprezentat un vector de imagine mult mai bine conturat, în primul rând grație calității grafice și ilustrațiilor sale sugestive, care însoțeau articolele publicate, de-a lungul anilor de ocupație. Revista, în sine, se adresa, desigur, vorbitorilor de limba germană din România, dar era trimisă și în Germania și Austria, ajungând chiar și în țările neutre. Articolele publicate în amintita revistă, ce apărea săptămânal, încercau să inducă un sentiment de calm și normalitate în legătură cu situația existentă, familiarizând totodată populația cu măsurile luate de autoritățile de ocupație, precum și cu personalitățile germane din angrenajul administrației de ocupație germane. Prin ținuta și materialele publicate, revista țintea mai degrabă către publicul elevat, educat, deși personalitățile române din epocă i-au recunoscut exclusiv valențele informativ propagandistice, negându-i însă orice conotație științifică.

Prin prisma informațiilor referitoare la situația prizonierilor români de război, sunt însă de amintit mai ales articolele apărute în publicația germană de limbă română intitulată „Săptămâna Ilustrată”. În amintitul periodic, veritabil vector de propagandă al administrației germane de ocupație în România, au fost publicate, între altele, două materiale consistente, vădit propagandistice, care ilustrau (text și fotografii) condițiile excelente de captivitate din